

здатність впливати на людей» [5: 6]; «...характерною особливістю художнього тексту є його інформативна насиченість, тобто в ньому спостерігається наявність експліцитно й імпліцитно вираженої інформації усіх чотирьох типів: категоріально-пізнавального, ситуативно-пізнавального, емоційно-оцінного і спонукально-вольового» [4: 23].

Щодо інформації художнього тексту, то вона справді є специфічною, оскільки досить-таки істотно відрізняється від інформації нехудожніх текстів. У художньому тексті як витворі мистецтва поєднуються, з одного боку, відображення об'єктивної дійсності (непряме, опосередковане, складне) і, з іншого боку, – ірреальність, умовність, переплітаються правда й вимисел. Інформація означеного феномена, не зводиться лише до простої суми виражених у ній міркувань. У художньому тексті все слугує джерелом Інформації, все є інформативним – заголовок, слова, речення, розділові знаки; їх використання визначається задумом твору і, отже, вони становлять його інформаційний потенціал [5: 7].

Характерна особливість художнього тексту полягає і в характері номінації. Як і будь-який текст, художній виконує комунікативну функцію. Проте він становить свого роду естетичний засіб опосередкованої комунікації, мета якої – зображувально-виразне розкриття теми. Універсальна формула тексту як продукту мовлення – «дійсність – смисл – текст» – дещо модифікується відповідно до художнього тексту й набуває такого вигляду: «дійсність – образ – текст» [5: 7].

Спираючись на описані аспекти проблеми теорії тексту, ми надали домінуючого значення використанню художнього тексту в процесі розвитку образного мовлення молодших школярів.

Результати формувальних зрізів експериментальної методики розвитку образного мовлення в молодших школярів у процесі вивчення української мови в основі якої лежить цілеспрямована, систематична робота з художніми текстами доступними для дітей молодшого шкільного віку довели, що учні експериментальних класів мають вищий рівень розвитку образномовленнєвих умінь, ніж контрольних.

Дослідженням простежуються окремі тенденції, що спрямовані на становлення образного мовлення молодших школярів: розвиток образного мовлення через систематичну і послідовну роботу з засобами образності; використання художнього тексту за практичною дієвістю; безпосередній взаємозв'язок у навчанні мови і літератури; емоційне насичення занять, їх методичне доцільне оснащення; стимулювання словесного самовдосконалення через залучення до різних видів мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики – М.: Высшая шк., 1981. – 320 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.-140 с.
3. Головин Б. Н Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1988 – 320с.
4. Лопушинський І. П. Лінгводидактичні основи методики роботи над художнім стилем мовлення у 5-7 класах середньої школи: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. – К., 1996. – 236с.
5. Маслова А. И. Художественный текст в практическом курсе русского языка (приемы и формы работы): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02. – М., 1990. – 17 с.
6. Новиков Л. А. Искусство слова. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1991. – 144 с.

УДК 371.3

Я.Б. Сміліченко

ФОРМУВАННЯ МОВНИХ І МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ШЕСТИКЛАСНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ “ІМЕННИК”

У статті розглянуто поняття ключової компетентності, предметної компетенції, запропоновані шляхи формування мовних і мовленнєвих компетенцій учнів шкіл з російською мовою навчання.

In the article it is considered concept of key competency, object competency, proposed ways of forming language and speech competencies of pupils.

Стратегія модернізації освіти передбачає поліпшення якості освіти. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є впровадження компетентнісного підходу до організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Знання, вміння та навички, котрі молодь набуває, навчаючись у школі, безперечно, є важливими. Поряд із цим сьогодні актуальності набувають поняття компетентностей учня. Вони є тими показниками, які дозволяють визначити готовність випускника школи до життя, його подальшого особистого розвитку, до активної діяльності в суспільстві.

Мета статті – розглянути окремі аспекти роботи вчителя-словесника над формуванням мовних і мовленнєвих компетентностей у шестикласників шкіл з російською мовою навчання.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентність як “здатність застосовувати знання й уміння” (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. У останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосовуваних у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004).

Ключові компетентності – це багатовимірне утворення, що належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів та є спеціально структурованим комплексом якостей особистості, що дають змогу ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і можуть бути застосованими в багатьох життєвих ситуаціях. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які деталізуються в комплексі знань, умінь, навичок, цінностей і відношень за навчальними галузями та життєвими сферами школярів [3: 93].

Українські педагоги Н.Бібік, О.Локшина, О.Овчарук, О.Пометун, О.Савченко серед ключових компетентностей визначають як головну вміння вчитися, що передбачає формування в школярів здатності працювати з навчально-довідковою літературою, словниками, підручниками та іншими інформаційними засобами, виділяти головне з-поміж другорядного.

На нашу думку, до головних компетенцій варто віднести й загальномовленнєві: зв’язно, послідовно, доказово говорити; здійснювати опис, пояснювати, відтворювати інформацію, сприйняту з паперових та електронних носіїв; вести діалог, брати участь у дискусії.

Не оволодівши цими вміннями й навичками ще за шкільною партою, сумнівно, що людина буде конкурентоздатною на сучасному ринку праці.

Учителів важливо зрозуміти, що ключові компетентності формуються на базі предметних. Російські дослідники В.Краєвський і А.Хуторський розглядають їх “... як сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення [4: 22]”.

На жаль, класно-урочна система в сьогоднішній школі не дозволяє підготувати людину до дії, громадянина, здатного подолати неочікуване розгортання подій, приборкати ситуацію, нашвидкуруч сконструювати власний спосіб діяльності.

Однією з причин цього, напевно, є неувага до розвитку рефлексивних здібностей учнів. Помилка, неправильна чи неточна відповідь сприймається нами, вчителями, як моменти, що заважають засвоєнню програмового матеріалу. А при компетентнісному підході до навчання – це обов’язкова умова для здійснення учнем рефлексивного аналізу, набуття особистого досвіду, вироблення критичного підходу до власної навчальної практики.

Отже, необхідно переглянути методи й прийоми навчання, а також структуру уроку. С.Трубачова, О.Пометун, Г.Фрейман пропонують увести в структуру уроку такі додаткові компоненти:

- назва компетенції та її елемента;
- мінімальний досвід діяльності учнів або попередній етап сформованості компетенції;
- соціально-особистісна мотивація необхідності подальшого формування компетентності;
- знання, уміння й навички необхідні для подальшого формування компетентності;
- способи діяльності на певному етапі формування компетентності;
- рефлексія отриманого результату.

Безперечно, ці доповнення дають можливість сконцентрувати увагу вчителя саме на формуванні конкретних спеціальнопредметних компетентностей. Найзначущішою для ефективної навчальної діяльності учнів на уроці є мотивація, зумовлена пізнавальними інтересами. А тому словесникові треба в ході уроку бачити перспективи розвитку мотивації, весь час “підживлювати” її проблемно-пошуковими завданнями. Наприклад:

Проблемне завдання. Проаналізуйте подані речення щодо зв'язку числівників з іменниками. Як ви вважаєте, числівники керують іменниками чи навпаки?

1. Існує близько сорока видів гусей.
2. Голову навича вінчає чубчик із двадцяти чотирьох пір'їн різних відтінків.
3. Чи знаєте ви, що язик жирафи досягає шістдесяти сантиметрів.

Під час навчання школярі засвоюють різноманітні способи діяльності: репродуктивні, частково-пошукові, творчі. Ми пропонуємо на уроках української мови в шостому класі аналітичне читання, формування запитань вчителів, лінгвістичні естафети, ділові ігри, складання лінгвістичних повідомлень, роботу зі словниками, довідниками, складання діалогів (на певну тему, за ситуацією, за кількома поданими репліками), творів, написання переказів. Ці види роботи сприяють формуванню в школярів власного досвіду, готовності самостійно вчитися.

Рефлексія, на наш погляд, також цінний складник формування мовної компетентності, оскільки спонукає учня критично оцінити результати своєї роботи на уроці, обрані способи досягнення поставленої мети, накреслити шляхи подальшого зростання, поступу в оволодінні знаннями й вміннями. Добре усвідомлюючи це, в кінці уроку пропонуємо дітям запитання й завдання типу:

Чого ви навчилися на уроці?

Що нового дізналися?

Як ви оцінюєте свою роботу на уроці (за 12-бальною шкалою)?

Які труднощі ви відчували? У чому саме? Як ви з ними справилися?

Або пропонуємо заповнити таблицю

Знаю, вмію	Не знаю, не вмію	Я повинен...

Таким чином, запропоновані вченими додаткові компоненти, на уроці практично уже застосовуються.

Розробляючи план вивчення теми “Відмінювання іменників II відміни”, ми склали таку структуру формування однієї з предметних компетенцій учнів.

1. Назва теми: відмінювання іменників II відміни.
2. Назва компетенції: формування в учнів досвіду правильно використовувати іменники другої відміни в усному й писемному мовленні.
3. Мінімальний досвід, який мають учні:
  - знають, що вивчає морфологія; морфологічні ознаки іменника, його синтаксичну роль; особливості відмінювання іменників II відміни (на рівні початкової школи й практичного досвіду);
  - знаходять іменники II відміни в реченні;
  - визначають правильно морфологічні ознаки іменника, належність його до II відміни іменників;
  - пояснюють основні значення відмінків;

- утворюють іменники різними способами; правильно пишуть іменники з вивченими орфограмами;
  - знаходять і виправляють орфографічні помилки на вивчені правила.
4. Компетенція, потрібна для формування в учнів досвіду правильного відмінювання іменників II відміни.
5. Перелік знань, які становлять компетенцію:
- морфологічні ознаки іменників, їх синтаксична роль;
  - особливості відмінювання іменників II відміни;
  - основні значення відмінків.

Перелік знань і вмінь, що належать до мовної компетенції:

- знаходять у тексті (реченні) іменники II відміни;
  - визначають суттєві ознаки іменників II відміни;
  - порівнюють і співвідносять закінчення іменників I та II відмін;
  - пояснюють особливості та своєрідність відмінювання іменників чоловічого роду;
  - правильно вживають іменники чоловічого роду в родовому відмінку.
6. Способи діяльності на цьому етапі формування компетентності:
- аналізують, систематизують основні правила відмінювання іменників;
  - пояснюють і самостійно інтерпретують зміст теоретичного матеріалу;
  - користуються довідковою літературою, підручником для пошуку інформації ;
  - складають таблиці та схеми відмінювання іменників II відміни й будують відповіді на основі схеми чи таблиці;
  - висловлюють власну думку, формулюють і захищають власну позицію щодо правопису -а, -у в іменниках чоловічого роду, спираючись на теоретичні знання;
  - дають усно оцінку на відповіді однокласника, критично аналізують власне висловлювання.
7. Учням пропонується система рефлексивних і контрольних завдань для кожного уроку з цієї теми.

При первинному ознайомленні учнів з поняттям “відміни іменника” ми враховували вже попередньо здобуті знання, отримані в початковій школі (рід, число, відмінок). На цій основі учні легко визначають відміни іменника за допомогою таблиці “Відмінювання іменників”, поданої в підручнику [1: 142]. При використанні теоретичного матеріалу, поданого в таблиці, учні вчаться визначати відміну іменника, звертаючи увагу на граматичні ознаки іменника (рід, закінчення).

Після засвоєння теоретичних знань пропонуємо таке завдання:

Перепишіть речення. Знайдіть і підкресліть іменники II відміни, визначте в них відмінок.

Мова народу – це цвіт його духовного життя, найдосконаліший витвір безлічі поколінь людей, які вважали себе представниками народу і тим самим творили його. У мові народній – не тільки історична скарбниця, а й рідна природа того краю, що його народ уважає своєю Вітчизною, – його гори, річки, степи й поля, його сніжні зими й спекотні літні дні, його бурі й грози. Цей голос рідної природи, що так сумно-радісно звучить у народних піснях і баладах, у поетичних шедеврах народних поетів, утілює в собі любов людини до всього того, що є її Батьківщиною (К. Ушинський).

Такі вправи формують мовну (граматичну), компетенцію школярів як основи мовленнєвого розвитку.

Створення мовленнєвих ситуацій – це один із методичних прийомів, що дозволяє ефективно працювати над мовленнєвою компетентністю учнів. На уроці активно використовуємо такі мовні ситуації: побудова лінгвістичного повідомлення за вивченим теоретичним матеріалом, усний аналіз відповіді однокласника, створення зв'язного висловлювання, використовуючи опорні слова “назва предмета”, “граматичні ознаки”, “закінчення”, “відмінок”, “відміна”, “родовий відмінок”.

У формуванні мовної компетенції важливу роль відіграє вироблення міцних граматичних умінь і навичок. Тому при вивченні відмін іменника пропонуємо такі завдання:

Замість крапок поставте у потрібній формі іменники, визначте їх рід, відмінок, число й відміну.

Уже понад сто рок.. привітно біліє крізь кучеряві віт.. проста селянська хатин.. під солом'яною стріх.. . У цій хатин.. народився Олександр Довженко.

Попід хат.. стелиться барвінок, улітку шелестить шовкова трав.., квітують жоржжин.., чорнобривц.., мальв.. . На подвір'ї в оточенні ніжних троянд і святкових соняшник.. височить скульптурне погруддя Довженк...

У меморіальній хат.. зібрано предмет.. селянського побут.. У сінях стоять ступ.., барильц.. на вод.., драбин.., скрин.., дерев'яні ночв.., бодня для борошн.. . На почесному місц.. в хаті висів портрет Тараса Шевченка. Хоч, крім дід.. Семена, ніхто в сім'ї не читав, вірші Кобзаря знали напам'ять усі Довженки (Із журналу).

Під час вивчення іменників II відміни працюємо паралельно й над формуванням мовленнєвих компетенцій – будувати усні й письмові висловлювання, правильно вживаючи відмінкові форми іменників. Зокрема, пропонуємо складання творів-мініатюр на основі власних спостережень (“Красуні-ялинка”, “Прощання з літом”, “Перший сніг”), за малюнком чи картиною (“Помічник”, “У музеї Т.Шевченка”, “Море”), за літературним твором (“Благородний вчинок Грицька” – за оповіданням Б.Грінченка “Грицько”, “Допитливий Тарас” – за уривком з оповідання С.Васильченка “Дитинство Шевченка”), досить ефективним, на нашу думку, є також словесне малювання за сюжетом відомої дітям казки, складання лінгвістичних казок за поданим початком. Наприклад, на першому ж уроці з вивчення іменника з метою активізації пізнавальних інтересів учнів ми пропонуємо продовжити казку про частини мови, аргументуючи заяву Іменника:

Одного разу, коли матері мови не було вдома, її діти – частини мови – засперечалися, хто з них найважливіший.

- Я, – сказав Іменник, – приношу найбільше користі матері Мові, бо я даю всім імена... одягнувши їх у відмінки, роди й числа, я можу виступати будь-яким членом речення... тож, безумовно, я найголовніший...

Таким чином, формування мовних і мовленнєвих компетентностей у школярів – складний процес, який вимагає від учителя переосмислення своїх дій у ході методичної рефлексії. Готуючись до уроку, вчитель має проаналізувати, як саме навчальний матеріал уроку можна використати для розвитку в учнів базових і предметних компетентностей, скласти їх перелік і відтворити в плані уроку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів – К.: Освіта, 2006.
2. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Шлях освіти. – №3. – С. 22-25.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 93-103.
4. Краевский В.В., Хуторской А.В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах // Педагогіка. – 2003. – №3. – С. 3-10.
5. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – №2. – С.58-64.